

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱՔՆՆԻՉ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ
ԻՐԱՎԱՍՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՎՃԻՌԸ ԲԵԿԱՆԵԼՈՒ ԵՎ
ՓՈՓՈԽԵԼՈՒ ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅԱՆ ԲՆՈՒՅԹԸ ԵՎ ԿԻՐԱՌՄԱՆ
ՀԱՄԱՐ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԻ ՀԵՏ ԿԱՊԿԱԾ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ**

Վահագն ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ասպիրանտ

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի¹ 221-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի համաձայն՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի վերաքննության արդյունքում վերաքննիչ դատարանը մասնակիորեն բեկանում և փոփոխում է ստորադաս դատարանի ակտը, եթե վերջինիս հաստատած փաստական հանգամանքները հնարավորություն են տալիս կայացնելու նման ակտ, և եթե դա բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից:

Մինչև այս լիազորության կիրառման համար անհրաժեշտ պայմանները քննարկելը անդրադարձ կատարենք դրա իրավական բնույթին: Թեև ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր 22.09.2009 թ. թիվ ՍԴՈ-832 որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից դատական ակտը բեկանելու և փոփոխելու լիազորությունը համարել է նրա հայեցողական լիազորությունը² (ինչը ենթադրում է, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 221-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետով սահմանված՝ վերաքննիչ դատարանի լիազորությունը ևս հայեցողական բնույթ ունի), այնուամենայնիվ, մեր համոզմամբ, այս լիազորությունը հայեցողական բնույթ ունենալ չի կարող, քանի որ՝

- ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 221-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետում օգտագործվում է «մասնակիորեն բեկանում և փոփոխում է», այլ ոչ թե՝ «կարող է մասնակիորեն բեկանել և փոփոխել» արտահայտությունը³, մինչդեռ հայեցողության առկայության մասին հնարավոր է խոսել միայն դիսպոզիտիվ նորմերի կիրառման դեպքում⁴:

¹ Ընդունվել է 17.06.1998 թ., ուժի մեջ է մտել 01.01.1999 թ.: Տե՛ս ՀՀՊՏ 1998/20(53), 09.09.1998 թ.: Այսուհետ՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրք:

² Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի կողմից թիվ ՍԴՈ-832 գործով 2009 թ. սեպտեմբերի 22-ին կայացված որոշումը:

³ Օրինակ, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 221-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ գործի վարույթը կասեցնելու հիմքերի առկայության դեպքում վերաքննիչ դատարանը **կարող է** կասեցնել գործի վարույթը: «Կարող է կասեցնել» ձևակերպումը թույլ է տալիս պնդել, որ այս լիազորության կիրառման ունի հայեցողական բնույթ (կախված է վերաքննիչ դատարանի հայեցողությունից):

⁴ Տե՛ս **Кац А.К.** Советский закон и судебное усмотрение // Практика применения гражданского процессуального права (к двадцатилетию ГПК РСФСР). - Свердловск: «СЮИ», 1984, էջ 74:

- Քննարկվող նորմի տառացի վերլուծությունից հետևում է, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 221-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի խախտում պետք է համարել թե՛ դատական ակտի բեկանման և փոփոխման լիազորության կիրառումը՝ դրա կիրառման համար անհրաժեշտ պայմանների բացակայության դեպքում, թե՛ դատական ակտի բեկանման և փոփոխման լիազորության չկիրառումը՝ դրա կիրառման համար անհրաժեշտ պայմանների առկայության դեպքում:

- Ընդհանրապես, դատական հայեցողությունը ենթադրում է դատարանին որևէ լիազորության տրամադրում՝ այդ լիազորության կիրառումը չկապելով նախապես որոշված որոշակի պայմանների առկայության հետ⁵, մինչդեռ տվյալ նորմում սահմանված են դրա կիրառման համար անհրաժեշտ պայմանները:

Ամեն դեպքում, իրավաբանական գրականության մեջ բազմիցս շեշտվել է, որ հայեցողական լիազորությունների կիրառումը չի կարելի բացարձակ կախվածության մեջ դնել դատարանի կամայական ցանկությունից: Դատական հայեցողությունը ենթադրում է որոշակի իրավիճակում օպտիմալ որոշում կայացնելու պարտականություն՝ ելնելով նպատակահարմարության, օրինականության ու արդարության սկզբունքներից և հիմնվելով կոնկրետ գործի հանգամանքների համակարգային վերլուծության վրա⁶: Ընդ որում, հայեցողական լիազորության կիրառման դեպքում դատարանը պետք է ընտրի հնարավոր գործողություններից այն տարբերակը, որն առավել համահունչ է օրենսդրի տրամաբանությանը⁷:

Հետևաբար, ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի կողմից ընդհանուր իրավասության դատարանի վճիռը բեկանելու և փոփոխելու լիազորությունն ունի ոչ թե հայեցողական, այլ պարտադիր բնույթ:

Դատական ակտը բեկանելու և փոփոխելու լիազորության բնույթի հետ կապված հաջորդ խնդիրն այդ լիազորությունը վերաքննիչ դատարանի կողմից որպես ընդհանուր կանոն կամ որպես բացառություն կիրառելու հարցն է:

Քննարկելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի⁸ սահմանադրականության հարցը՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանն ընդգծել է, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը, նախատեսելով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի խնդրո առարկա լիազորությունը, միաժամանակ, որպես այդ լիազորության կիրառման իրավաչափությունն ապահովող երաշխիք, ամրագրում է դրանից օգտվելու չափորոշիչները: Այն է՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետով նախատեսված լիազորությունը

⁵ Տե՛ս **Чечот Д.М.** Административная юстиция (теоретические проблемы). - Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1973, էջ 68:

⁶ Տե՛ս **Берг Л.Н.** Судебное усмотрение и его пределы: общетеоретический аспект. Дисс ... к.ю.н. - Екатеринбург, 2008, էջ 105:

⁷ Տե՛ս **Комиссаров К.И.** Задачи судебного надзора в сфере гражданского судопроизводства. - Свердловск, 1971, էջ 24:

⁸ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի համաձայն՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի վերանայման արդյունքով վճռաբեկ դատարանը ... մասնակիորեն բեկանում և փոփոխում է ստորադաս դատարանի ակտը, եթե ստորադաս դատարանի կողմից հաստատված փաստական հանգամանքները հնարավորություն են տալիս կայացնելու նման ակտ, և եթե դա բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից:

կարող է կիրառել բոլոր այն դեպքերում, երբ ստորադաս դատարանի հաստատած փաստական հանգամանքները թույլ են տալիս վճռաբեկ դատարանին ստորադաս դատարանի ակտից տարբերվող ակտ կայացնելու, և եթե դա բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից:

«Սահմանադրական դատարանն ամրագրել է, որ «Վճռաբեկ դատարանի կողմից ստորադաս դատարանի ակտը փոփոխելը կարող է տեղի ունենալ բացառապես հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայությամբ.

ա) «Վճռաբեկ դատարանը հետազոտության առարկա չի դարձնում որեւէ փաստական հանգամանք, այլ անդրադառնում է միայն իրավունքի հարցերին,

բ) ստորադաս դատարանի հաստատած փաստական հանգամանքները պետք է հնարավորություն տան վճռաբեկ դատարանին կայացնելու ստորադաս դատարանի ակտից տարբերվող ակտ,

գ) վճռաբեկ դատարանի կողմից ստորադաս դատարանի ակտը փոփոխելը պետք է բխի արդարադատության արդյունավետության շահերից,

դ) այդպիսի որոշման հիմք կարող է հանդիսանալ միայն ստորադաս դատարանի կողմից նյութական իրավունքի նորմերի խախտումը կամ սխալ կիրառումը:

Սահմանադրական դատարանը միաժամանակ արձանագրել է, որ վճռաբեկ դատարանի որոշման պատճառաբանված լինելու պահանջը, ի թիվս այլոց, ենթադրում է նաև **խնդրո առարկա հայեցողական լիազորությունից օգտվելիս արդարադատության արդյունավետության շահի առկայության հիմնավորումը՝ որպես այդ լիազորության կիրառման իրավաչափության երաշխիք**: Յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում խնդրո առարկա լիազորությունն իրականացնելիս **դրա կիրառման իրավաչափությունը կարող է ապահովվել**, եթե վճռաբեկ դատարանը հիմնավորում է արդարադատության արդյունավետության այն շահի առկայությունը, որը հիմք է հանդիսանում նշված լիազորությունից օգտվելու համար⁹:

Վերլուծելով «Սահմանադրական դատարանի» վերը նշված որոշումները¹⁰, կարող ենք պնդել, որ դրանց հիմքում ընկած է հետևյալ ընդհանուր տրամաբանությունը:

- Դատական ակտի բեկանման դեպքում գործը, որպես կանոն, պետք ուղարկվի համապատասխան դատարան՝ նոր քննության:

- Դատական ակտի վերանայում իրականացնող դատարանները կարող են գործին վերջնական լուծում տալ (այդ թվում նաև՝ բեկանել և փոփոխել դատական ակտը) միայն խիստ որոշակի, օրենքով սահմանված դեպքերում:

- Դատական ակտը բեկանելու և փոփոխելու լիազորության կիրառման համար անհրաժեշտ պայմանները «Սահմանադրական դատարանի կողմից առաջին հերթին դիտվում են որպես այդ լիազորության **իրավաչափ կիրառման երաշխիքներ**:

Այսպիսով, կարող ենք վստահաբար նշել, որ դատական ակտը բեկանելու և փոփոխելու լիազորությունը, «Սահմանադրական դատարանի ներկայիս տրամաբանու-

⁹ Տե՛ս «Սահմանադրական դատարանի կողմից թիվ ՍԴՈ-832 գործով 2009 թ. սեպտեմբերի 22-ին կայացված որոշումը:

¹⁰ «Սահմանադրական դատարանի» մեր կողմից վկայակոչված որոշումներում որևէ կերպ չի քննարկվել վերաքննիչ դատարանի կողմից առաջին աստիճանի դատարանի վճիռը բեկանելու և փոփոխելու լիազորությունը: Սակայն այդ որոշումներում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները կիրառելի են նաև վերը նշված լիազորության նկատմամբ:

թյունից ելնելով, վերաքննիչ դատարանի կողմից **պետք է կիրառվի բացառիկ դեպքերում:**

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 221-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ և 4-րդ կետերի համադրված վերլուծությունից նույնպես հետևում է, որ վերաքննիչ դատարանի կողմից առաջին ատյանի դատարանի վճռի բեկանումը և փոփոխումը պետք է լինեն բացառություն, իսկ ընդհանուր կանոնը պետք է լինի դատական ակտը բեկանելը և գործը նոր քննության վերադարձնելը:

Որոշ երկրներում գործում է հակառակ կանոնը: Օրինակ, Սոլդովայի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 385-րդ հոդվածի 1-ին մասի «c» և «d» կետերը սահմանում են, որ վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում վերաքննիչ դատարանի կողմից առաջին ատյանի դատարանի վճիռը լրիվ կամ մասնակի բեկանելը (վերացնելը) և նոր որոշում ընդունելն ընդհանուր կանոն են, իսկ առաջին ատյանի դատարանի վճիռը բեկանելը և գործը նոր քննության ուղարկելը՝ խիստ բացառիկ և որոշակի դեպքերում կիրառելի լիազորություն¹¹: Սակայն նման երկրներում, որպես կանոն, գործում է լրիվ վերաքննության մոդելը, իսկ նման պայմաններում վերաքննիչ դատարանի լիազորություններն այլ են և առավելապես նույնանում են առաջին ատյանի դատարանի լիազորությունների հետ¹²:

Օրենսդրի և ՀՀ Սահմանադրական դատարանի դիրքորոշումը համահունչ է նաև Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի № R (95) 5 հանձնարարականի 2-րդ հոդվածի «a» կետի պահանջին, այն է՝ դատական վեճի հարցերը սկզբունքորեն պետք է լուծվեն առաջին ատյանի դատարանում¹³:

Անդրադառնալով քննարկվող լիազորության **նպատակին՝ նշենք, որ** իրավաբանական գրականության մեջ ընդունված տեսակետի համաձայն՝ վերաքննիչ դատարանին նման լիազորություն տրամադրելու նպատակը **դատական անվերջ շրջապտույտների կանխումն է և դատական քննության՝ ողջամիտ ժամկետներում իրականացումը**¹⁴:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 221-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը պարունակում է դատական ակտը բեկանելու և փոփոխելու լիազորության **կիրառման համար անհրաժեշտ պայմանները**, որոնք հանգում են հետևյալին:

1. Առաջին ատյանի դատարանի կայացրած վճռով հաստատած փաստերը պետք է **առանձին վերցրած** բավարար լինեն վճիռը բեկանելու և փոփոխելու համար: Հետևա-

¹¹ Տե՛ս Monitorul Oficial № 111-115, հոդված № 451, <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=286229&lang=2>:

¹² Տե՛ս **Հովհաննիսյան Վ.Վ.**, Վերաքննիչ դատարանի լիազորությունների իրավաբանական բնույթի հիմնախնդիրները, «Օրենք և իրականություն», Եր., հունվար 2012, # 1, էջ 5:

¹³ Տե՛ս Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի 1995թ. № R (95) 5 հանձնարարականը՝ քաղաքացիական և առևտրային գործերով դատական ակտերի բողոքարկման համակարգի և ընթացակարգերի ներդրման և կատարելագործման վերաբերյալ, <http://www.legislationline.org/documents/id/8290>:

¹⁴ Տե՛ս, օրինակ՝ **Հովհաննիսյան Վ.Վ.**, Վերաքննիչ դատարանի առարկայական լիազորությունների հիմնախնդիրները քաղաքացիական դատավարությունում, «Դատական իշխանություն», Եր., 2012, թիվ 10(159), էջ 41: Նման դիրքորոշում է հայտնել նաև ՀՀ սահմանադրական դատարանը՝ իր 22.09.2009թ. թիվ ՍԴՈ-832 որոշմամբ: Թեև ՀՀ սահմանադրական դատարանի հայտնած դիրքորոշումը վերաբերել է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի համանման լիազորությանը, սակայն այն կիրառելի է նաև վերաքննիչ դատարանի դեպքում: Նույն դիրքորոշումն առկա է նաև ՀՀ սահմանադրական դատարանի կողմից թիվ ՍԴՈ-720 գործով կայացված 11.12.2007թ. որոշման մեջ:

բար, այն դեպքում, երբ վերաքննիչ դատարանը կիրառել է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 219-րդ հոդվածի 3-րդ կամ 4-րդ մասով նախատեսված լիազորություններից որևէ մեկը (որևէ կերպ փոփոխել է առաջին ատյանի դատարանի կողմից հաստատված փաստերի շրջանակը), վճռի բեկանումը և փոփոխումը վերաքննիչ դատարանի կողմից թույլատրելի չեն: Վերաքննիչ դատարանը որոշում է կայացնում ստորադաս դատարանի կողմից հաստատված փաստական հանգամանքների հիման վրա և իրավունք չունի միաժամանակ հաստատված համարել նոր փաստական հանգամանքներ՝ մասնակիորեն բեկանելով և փոփոխելով դատական ակտը¹⁵:

2. Վճռի բեկանումը և փոփոխումը պետք է բխեն արդարադատության արդյունավետության շահերից: «Արդարադատության արդյունավետության շահ» հասկացությունը բավարար չափով բացահայտված չէ, սակայն այն որոշակիորեն կարելի է կապել գործի քննության ողջամիտ ժամկետի գաղափարի և դատավարական խնայողության սկզբունքի հետ: ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում առկա չէ որևէ նորմ դատավարական խնայողության սկզբունքի մասին: Ավելին, դրա գոյությունը միանշանակ չի ընդունվում բոլոր դատավարագետների կողմից: Մենք համաձայն ենք այն հեղինակների հետ, ովքեր ընդունում են դատավարական խնայողության սկզբունքի գոյությունը և կարևոր նշանակություն են տալիս դրա պահպանմանը: Դատավարական միջոցների խնայողության սկզբունքն ապահովում է ուժերի ռացիոնալ օգտագործումը, արդարադատության ավելի արագ և արդյունավետ իրականացումը՝ ջանքերի նվազագույն գործադրմամբ¹⁶:

3. Լիազորության կիրառման արդյունքում առաջին ատյանի դատարանի վճիռը պետք է փոփոխվի ոչ թե ամբողջությամբ, այլ մասնակիորեն: ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 221-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետում օրենսդրի կողմից կիրառվել է «դատական ակտը մասնակի բեկանել և փոփոխել» (այլ ոչ թե՝ «լրիվ բեկանել և փոփոխել» կամ ընդհանրապես «բեկանել և փոփոխել») ձևակերպումը:

«Մասնակիորեն բեկանել և փոփոխել» արտահայտությամբ օրենսդիրը նկատի է ունեցել, որ այս լիազորությունը կիրառելով՝ վերաքննիչ դատարանը կարող է փոփոխել դատական ակտի եզրափակիչ մասի մի մասը¹⁷:

Դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ վերը նշված երեք պայմանները միևնույն քաղաքացիական գործով կարող են առկա լինել գործնականում եզակի դեպքերում: Միաժամանակ, դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս նաև, որ քննարկվող լիազորությունը վերաքննիչ դատարանի կողմից կիրառվում է բավականին հաճախ և առանց ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված սահմանափակումները պահպանելու: Այսպես՝

¹⁵ Տե՛ս Հովհաննիսյան Վ.Վ., Վերաքննիչ դատարանի որոշումների դասակարգման հիմնախնդիրները քաղաքացիական դատավարությունում, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, Եր., ԵՊՀ իրատ., 2012, էջ 453:

¹⁶ Տե՛ս Шакирьянов Р.В. Действие принципа процессуальной экономии в гражданском судопроизводстве, <http://justicemaker.ru/view-article.php?id=3&art=3784>:

¹⁷ Համեմատության համար նշենք, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 145-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետում (որտեղ ամրագրված է ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի կողմից ՀՀ վարչական դատարանի վճիռը բեկանելու և փոփոխելու լիազորությունը) առկա է «ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բեկանել և փոփոխել» ձևակերպումը, ինչը նշանակում է, որ, ի տարբերություն ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի, ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանն ունի դատական ակտի եզրափակիչ մասն ամբողջությամբ բեկանելու և փոփոխելու լիազորություն:

1. դատական պրակտիկայում բազմաթիվ են դեպքերը, երբ դատարանի վճիռը (վճռի եզրակացված մասը) վերաքննության արդյունքում բեկանվում և փոփոխվում է ամբողջությամբ (ամբողջությամբ մերժված հայցն ամբողջությամբ բավարարվում է կամ հակառակը):

2. Ղատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունից բխում է, որ վերաքննիչ դատարանը, բեկանելով և փոփոխելով առաջին ատյանի դատարանի վճիռը, մեծ մասամբ չի հիմնավորում արդարադատության արդյունավետության շահի առկայությունը: Վերաքննիչ դատարանի կողմից սովորաբար վկայակոչվող և ընդհանուր բնույթ ունեցող դատողությունները, մեր կարծիքով, չեն կարող դիտվել որպես արդարադատության արդյունավետության շահի առկայության հիմնավորումներ: Ասվածի կապակցությամբ բերենք օրինակներ:

- «Վերաքննիչ դատարանը եզրակացրեց, որ գործում առկա ապացույցները և դրանցով հաստատվող փաստերը տալիս են հնարավորություն՝ վճիռը բեկանելուց հետո այն փոփոխելու և նոր դատական ակտ կայացնելու, և դա բխում է գործի քննության ողջամիտ ժամկետի պահպանման ու արդարադատության արդյունավետության շահերից, քանի որ տվյալ դեպքում հայցի հիմնազուրկ բնույթն ակնհայտ ու անվերականգնելի է, և գործի նոր քննության պարագայում իրավիճակը փոխվել չի կարող»¹⁸:

- «Այսպիսով, վերը նշված փաստարկների, ինչպես նաև գործով հաստատված հանգամանքների ուսումնասիրման արդյունքում Վերաքննիչ դատարանը հանգում է այն եզրակացության, որ վերաքննիչ բողոքը պարունակում է բավարար հիմքեր և հիմնավորումներ՝ Ղատարանի ... վճիռը բեկանելու համար, իսկ գործով հաստատված փաստական հանգամանքները թույլ են տալիս, արդարադատության արդյունավետության շահերից ելնելով, կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 221-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետով սահմանված դրույթը և դատական ակտը փոփոխել՝ հայցը բավարարել»¹⁹:

Բանն այն է, որ նմանատիպ դատողություններ կարելի է կատարել ցանկացած քաղաքացիական գործով, ուստի քննարկվող հարցի ներկայիս իրավակարգավորման առումով չեն կարող ընդհանուր իրավասության դատարանի վճիռը բեկանելու և փոփոխելու հիմք հանդիսանալ:

Այսպիսով, կարող ենք նշել, որ մի շարք դեպքերում ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը ընդհանուր իրավասության դատարանի վճիռը բեկանելիս և փոփոխելիս ձևականորեն է մոտենում արդարադատության արդյունավետության շահի առկայությունը հիմնավորելու օրենսդրի պահանջին: Դրա պատճառներից մեկն էլ այն է, որ արդարադատության արդյունավետության շահի առկայության չափորոշիչները դատական պրակտիկայում դեռևս մշակված չեն²⁰:

Մեր կարծիքով, այդ չափորոշիչները կարող են լինել՝

¹⁸ Տե՛ս թիվ ԵԱՆԴ/1530/02/10 քաղաքացիական գործով ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի կողմից 05.05.2011 թ. կայացված որոշումը:

¹⁹ Տե՛ս թիվ ՏԴ2/0080/02/11 քաղաքացիական գործով ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի կողմից 13.07.2012 թ. կայացված որոշումը:

²⁰ ՀՀ սահմանադրական դատարանը իր 22.09.2009թ. թիվ ՍԴՈ-832 որոշմամբ արձանագրել է, որ իրավակիրառ պրակտիկայի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ արդարադատության արդյունավետության շահի առկայությունը հիմնավորելու պահանջին մի շարք դեպքերում ձևական մոտեցում է ցուցաբերվում: Մինչդեռ դատական ակտը բեկանելու և փոփոխելու լիազորության կիրառման իրավաչափությունը կարող է ապահովվել միայն արդարադատության արդյունավետության շահի առկայությունը հիմնավորելու դեպքում:

- դատավարական խնայողության սկզբունքը և գործի քննության ողջամիտ ժամկետները պահպանելու անհրաժեշտությունը: Գործի քննության ժամկետի ողջամտությունը պետք է որոշվի ՀՀ-ում տվյալ տեսակի քաղաքացիական գործերի քննության միջինացված ժամկետի հետ համեմատության մեջ: Դատավարական խնայողության սկզբունքը պահպանելու անհրաժեշտությունը որպես արդարադատության արդյունավետության շահի առկայության հիմնավորում կարելի է վկայակոչել միայն այնպիսի գործերով, որոնց քննությունը յուրաքանչյուր ատյանում անհամաչափ ծախսեր է առաջացնում դատարանի կամ գործին մասնակցող անձանց համար:

- Գործի քննությունը ձգձգելու հետևանքով գործին մասնակցող անձանց համար տեսականորեն առաջանալիք ծանր հետևանքները²¹ (արդարադատության արդյունավետության շահը առկա կլինի այնտեղ, որտեղ գործի քննության երկարաձգումը կարող է ծանր հետևանքներ առաջացնել գործին մասնակցող անձանց կամ նրանցից որևէ մեկի համար):

3. Դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ վերաքննիչ դատարանը, բեկանելով և փոփոխելով առաջին ատյանի դատարանի վճիռը, հաճախ լրիվ կամ գոնե մասնակիորեն հիմնվում է իր իսկ կողմից հաստատված փաստերի վրա, որոնց առաջին ատյանի դատարանը նույնիսկ չի էլ անդրադարձել²²:

Այսպիսով, ամփոփելով ասվածը, կարող ենք արձանագրել, որ գործող օրենսդրական նորմերը գործնականում անհնարին են դարձնում վերաքննիչ դատարանի կողմից ընդհանուր իրավասության դատարանի վճիռը բեկանելու և փոփոխելու լիազորության **իրավաչափ կիրառումը**:

Ընդ որում, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 221-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետով ամրագրված սահմանափակումներից մեկն ունի սուբյեկտիվ և զնահատողական բնույթ (արդարադատության արդյունավետության շահի առկայությունը), իսկ մյուս երկուսը՝ օբյեկտիվ բնույթ:

Նման պայմաններում ողջամտորեն ծագում են քննարկվող լիազորության կիրառման համար անհրաժեշտ պայմանների հետ կապված մի շարք հարցեր:

1. Արդյո՞ք արդարացված է ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանին ընդհանուր իրավասության դատարանի վճիռը միայն մասնակի բեկանելու և փոփոխելու լիազորությամբ օժտելը այն դեպքում, երբ ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանն ունի ՀՀ վարչական դատարանի վճիռն ամբողջությամբ բեկանելու և փոփոխելու լիազորություն:

Գտնում ենք, որ նման իրավակարգավորման և տարբերակված մոտեցման հիմքում որևէ տրամաբանություն չկա: Հնարավոր չէ տալ այն հարցի պատասխանը, թե ինչու համապատասխան հիմքերի առկայության դեպքում դատարանի վճիռն ամբողջությամբ չի կարող բեկանվել և պետք է բեկանվի միայն մասնակի:

²¹ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է, որ առաջին ատյանի դատարանի վճիռները բացառիկ դեպքերում կարող են հրապարակման պահից հայտարարվել օրինական ուժի մեջ մտած, եթե դա չանելը անխուսափելիորեն կառաջացնի ծանր հետևանքներ կողմի համար: Մեր կարծիքով, նույն այս տրամաբանությամբ ծանր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը կարող է դատարանի վճիռը առանց լրացուցիչ քննության բեկանելու և փոփոխելու հիմք դառնալ (արդարադատության շահի առկայության հիմնավորում):

²² Տե՛ս, օրինակ, թիվ ԵԱՆԴ/1530/02/10 քաղաքացիական գործով ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի կողմից 05.05.2011 թ. կայացված որոշումը և թիվ ՏԴ2/0080/02/11 քաղաքացիական գործով ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի կողմից 13.07.2012 թ. կայացված որոշումը:

Ուստի, ասվածից ելնելով, առաջարկում ենք ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 221-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետից հանել «մասնակիորեն» բառը:

2. Արդյո՞ք արդարացված է քննարկվող լիազորության կիրառումը գնահատողական և սուբյեկտիվ բնույթի չափանիշի (արդարադատության արդյունավետության շահի) առկայությամբ պայմանավորելը:

Դատական արակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ նման մոտեցումն արդարացված չէ: Օրենսդրի կողմից նման պահանջի ամրագրումը հանգեցրել է այն բանին, որ շատ դեպքերում դատարանները ձևական մոտեցում են ցուցաբերում արդարադատության արդյունավետության շահի առկայությունը հիմնավորելու պահանջին: Դրա հետևանքով խախտվում է դատական ակտերի իրավական հիմնավորվածության պահանջը, որին բազմիցս անդրադարձել է ՀՀ վճռաբեկ դատարանը²³:

Նշենք, որ օրենսդրորեն հնարավոր չէ ամրագրել «արդարադատության արդյունավետության շահ» հասկացության սպառիչ բացատրությունը կամ մեկնաբանությունը: Յուրաքանչյուր քաղաքացիական գործ եզակի է իր փաստական հանգամանքներով, ուստի արդարադատության արդյունավետության շահի առկայության հիմնավորումը նույնպես յուրաքանչյուր գործով կարող է լինել եզակի:

Բացի այդ, գտնում ենք, որ ոչնչով արդարացված չէ քննարկվող լիազորության կիրառումը գնահատողական բնույթ ունեցող չափանիշի առկայությամբ պայմանավորելը: Մանավանդ որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը սահմանել է այդ լիազորության կիրառման համար անհրաժեշտ օբյեկտիվ չափանիշ (առաջին ատյանի դատարանի կողմից հաստատված փաստերի բավարարությունը):

Ուստի, ասվածից ելնելով, առաջարկում ենք ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 221-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետից հանել «և եթե դա բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից» ձևակերպումը:

3. Արդյո՞ք արդարացված է քննարկվող լիազորության կիրառումը ընդհանուր իրավասության դատարանի կողմից հաստատած փաստերի բավարարությամբ պայմանավորելը:

Այս հարցում լիովին համամիտ ենք օրենսդրի այն մոտեցմանը, որ վճիռը կարող է բեկանվել և փոփոխվել բացառապես այն դեպքերում, երբ առաջին ատյանի դատարանի կողմից հաստատված փաստերը հնարավորություն են տալիս կայացնելու նման դատական ակտ: Համամիտ ենք նաև ՀՀ սահմանադրական դատարանի այն մոտեցման հետ, որ վճիռը բեկանելու և փոփոխելու մասին որոշման հիմք կարող է հանդիսանալ միայն ստորադաս դատարանի կողմից նյութական իրավունքի նորմերի խախտումը կամ սխալ կիրառումը:

Բացի դրանից, վերաքննիչ դատարանի՝ դատական ակտը բեկանելու և փոփոխելու լիազորությունը վերաբերում է այն դեպքերին, երբ դատարանի վճռի պատճառաբանական և եզրափակիչ մասերը փոխադարձ տրամաբանական կապի մեջ չեն գտնվում, այլ կերպ ասած՝ վճռի եզրափակիչ մասը հակասում է հենց նույն վճռի պատճառաբանական մասին²⁴:

²³ Տե՛ս, օրինակ, թիվ 3-2504 (ՏԴ) քաղաքացիական գործով (ըստ հայցի՝ «Քնար-88» ՍՊԸ ընդդեմ ՀՀ ԿԱ պետական գույքի կառավարման վարչության՝ գումար բռնագանձելու պահանջի մասին) ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 21.12.2006 թ. կայացրած որոշումը:

²⁴ Տե՛ս Հովհաննիսյան Վ.Վ., Վերաքննիչ դատարանի առարկայական լիազորությունների հիմնախնդիրները քաղաքացիական դատավարությունում, «Դատական իշխանություն», Եր., 2012, թիվ 10(159), էջ 41:

Գտնում ենք, որ քննարկվող պայմանը դատարանի վճիռը բեկանելու և փոփոխելու լիազորության **իրավաչափ կիրառումն ապահովող կարևորագույն երաշխիք է:**

Միևնույն ժամանակ, դատական անիմաստ շրջապտույտից խուսափելու նկատառումից ելնելով, վերաքննիչ դատարանը պետք է լուծի հայցվորի և պատասխանողի միջև առկա իրավական վեճն այն դեպքում, երբ ընդհանուր իրավասության դատարանի կողմից թույլ է տրվել բացառապես նյութական իրավունքի նորմերի կիրառման կամ մեկնաբանման հետ կապված դատական սխալ:

Վճիռը բեկանելու և փոփոխելու լիազորության կիրառումը ընդհանուր իրավասության դատարանի կողմից հաստատած փաստերի բավարարությամբ պայմանավորելը որոշակի տրամաբանական հակասության մեջ է մտնում << քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 219-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերի հետ:

<< քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 219-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն. «Վերաքննիչ դատարանում բողոքի քննության ժամանակ առաջին ատյանի դատարանում հաստատված փաստերն ընդունվում են որպես հիմք, բացառությամբ այն դեպքի, երբ բողոքում վիճարկվում է այդ փաստը, և վերաքննիչ դատարանը հանգում է այն եզրակացության, որ տվյալ փաստի վերաբերյալ եզրակացության հանգելիս առաջին ատյանի դատարանն ակնհայտ սխալ է թույլ տվել: Նման դեպքերում վերաքննիչ դատարանն իրավունք ունի հաստատված համարելու նոր փաստ կամ հաստատված չհամարելու ստորադաս դատարանի հաստատած փաստը, եթե առաջին ատյանի դատարանի հետազոտած ապացույցների հիման վրա հնարավոր է հանգել նման եզրակացության»:

Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն. «Եթե առաջին ատյանի դատարանը հետազոտված ապացույցների հիման վրա դատական ակտում եզրակացության չի հանգել որևէ փաստի վերաբերյալ, ինչը պարտավոր էր անել, ապա վերաքննիչ դատարանն իրավունք ունի հաստատված համարելու նոր փաստ, եթե առաջին ատյանի դատարանի հետազոտած ապացույցների հիման վրա հնարավոր է հանգել նման եզրակացության»:

Վերը նշված նորմերի և << քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 221-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի համադրված վերլուծությամբ կարող ենք արձանագրել հետևյալը.

- վերաքննիչ դատարանն ունի նոր փաստեր հաստատելու, հաստատված փաստերը փոփոխելու լիազորություն,

- այդ լիազորություններից որևէ մեկի կիրառման դեպքում դատական ակտը չի կարող բեկանվել և փոփոխվել, և գործը պետք է ուղարկվի առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության,

- գործի նոր քննության ընթացքում առաջին ատյանի դատարանը արդեն իսկ հաստատված փաստի (փաստերի) հիման վրա պետք է կիրառի համապատասխան իրավանորմերը և ըստ էության լուծում (հաճախ՝ վերաքննիչ դատարանի կողմից կանխորոշված լուծում) տա գործին:

Նման պայմաններում արդարացիորեն ծագում է հետևյալ հարցադրումը. ***արդյո՞ք վերը նկարագրված իրավիճակը անիմաստ կերպով չի ձգձգում գործի քննության ժամկետները և չի հանգեցնում անտեղի դատական շրջապտույտների:***

Բանն այն է, որ գործին մասնակցող անձինք գործի նոր քննության ընթացքում կարող են վկայակոչել և ապացուցել այնպիսի փաստեր, որոնք որոշակիորեն արժեզրկում

են վերաքննիչ դատարանի կողմից հաստատվածը²⁵: Այսինքն՝ ***վերաքննիչ դատարանի կողմից որևէ փաստի հաստատումը չի կարող բոլոր դեպքերում ինքնին կանխորոշել ողջ քաղաքացիական գործի ելքը:***

Ուստի, մեր կարծիքով, արդարացված է օրենսդրի այն տրամաբանությունը, որ որևէ նոր փաստ հաստատելու դեպքում վերաքննիչ դատարանը չի կարող բեկանել և փոփոխել առաջին ատյանի դատարանի վճիռը:

Միևնույն ժամանակ, գտնում ենք, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 221-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի ոչ իրավաչափ կիրառումը կանխելու նպատակով անհրաժեշտ է այդ կետը լրացնել հետևյալ նախադասությամբ. ***«Սույն կետով սահմանված լիազորությունը չի կարող կիրառվել, եթե վերաքննիչ դատարանը կիրառել է սույն օրենսգրքի 219-րդ հոդվածի 3-րդ կամ 4-րդ մասով նախատեսված լիազորություններից որևէ մեկը»:***

4. Առաջին ատյանի դատարանի վճռի ո՞ր մասը կարող է բեկանվել և փոփոխվել վերաքննիչ դատարանի կողմից:

Ինչպես արդեն նշեցինք, քննարկվող լիազորությունը կարող է կիրառվել, եթե առաջին ատյանի դատարանը ճիշտ է որոշել գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի շրջանակը, սակայն ճիշտ չի ընտրել (կամ մեկնաբանել) կիրառման ենթակա նյութական իրավունքի նորմը, հետևաբար՝ սխալ է պատճառաբանել դատական ակտը և սխալ պատճառաբանման հետևանքով սխալ է լուծել քաղաքացիական գործը:

Բացի դրանից, վերաքննիչ դատարանի՝ դատական ակտը բեկանելու և փոփոխելու լիազորությունը վերաբերում է նաև այն դեպքերին, երբ դատարանի վճռի պատճառաբանական և եզրափակիչ մասերը միմյանց հետ փոխադարձ տրամաբանական կապի մեջ չեն գտնվում, այլ կերպ ասած՝ վճռի եզրափակիչ մասը հակասում է հենց նույն վճռի պատճառաբանական մասին²⁶:

Հետևաբար, բեկանվել և փոփոխվել կարող են ինչպես դատական ակտի եզրափակիչ մասը, այնպես էլ պատճառաբանական և եզրափակիչ մասերը միասին վերցրած:

Ընդհանրացնելով ասվածը՝ առաջարկում ենք ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 221-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ. ***«Գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի վերաքննության արդյունքում վերաքննիչ դատարանը բեկանում և փոփոխում է ստորադաս դատարանի ակտը, եթե ստորադաս դատարանի հաստատած փաստական հանգամանքները հնարավորություն են տալիս կայացնելու նման ակտ: Սույն կետով սահմանված լիազորությունը չի կարող կիրառվել, եթե վերաքննիչ դատարանը կիրառել է սույն օրենսգրքի 219-րդ հոդվածի 3-րդ կամ 4-րդ մասով նախատեսված լիազորություններից որևէ մեկը»:***

²⁵ Օրինակ, Ա-ն դիմում է դատարան ընդդեմ Բ-ի՝ պատճառված վնասը հատուցելու պահանջով: Դատարանը մերժում է Ա-ի հայցը՝ փաստարկելով, որ Ա-ն չի ապացուցել Բ-ի արարքի և իրեն պատճառված վնասի միջև պատճառահետևանքային կապի առկայությունը: Ա-ն բողոքարկում է դատարանի վճիռը: Վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում վերաքննիչ դատարանը հաստատում է նոր փաստ առ այն, որ Բ-ի արարքի և Ա-ին պատճառված վնասի միջև առկա է պատճառահետևանքային կապ: Գործն ուղարկվում է առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության: Նոր քննության արդյունքում Ա-ի հայցը կրկին մերժվում է, քանի որ Բ-ն կարողանում է ապացուցել հակաիրավական արարքի կամ իր մոտ մեղքի բացակայությունը (որը գործի նախորդ քննության ընթացքում նույնիսկ չէր քննարկվել):

²⁶ Տե՛ս Հովհաննիսյան Վ.Վ., Վերաքննիչ դատարանի առարկայական լիազորությունների հիմնախնդիրները քաղաքացիական դատավարությունում, «Դատական իշխանություն», Եր., 2012, թիվ 10(159), էջ 41:

ХАРАКТЕР ПОЛНОМОЧИЯ ОТМЕНЫ И ИЗМЕНЕНИЯ РЕШЕНИЯ СУДА ОБЩЕЙ ЮРИСДИКЦИИ АПЕЛЛЯЦИОННЫМ СУДОМ РА, И РЯД ПРОБЛЕМ СВЯ- ЗАННЫХ С УСЛОВИЯМИ ПРИМЕНЕНИЯ ДАННОГО ПОЛНОМОЧИЯ

Ваагн ГРИГОРЯН

Аспирант Кафедры гражданского процесса ЕрГУ

В данной статье рассматриваются цель и правовой характер полномочия отмены и изменения решения суда общей юрисдикции Апелляционным судом РА, а также вопрос применения данного полномочия как общей нормы или исключения и условия правомерного применения данного полномочия. Автор обсуждает ряд проблем, связанных с условиями правомерного применения данного полномочия. В результате автор предложил поправку к статье 221 Гражданско-процессуального кодекса РА.

NATURE OF THE AUTHORITY OF THE COURT OF APPEAL OF THE RA TO CANCEL AND CHANGE THE DECISION OF THE COURT OF GENERAL JURISDICTION AND A NUMBER OF PROBLEMS ASSOCIATED WITH CONDITIONS OF APPLICATION OF THE GIVEN AUTHORITY

Vahagn GRIGORYAN

*Post-graduate student of the YSU
the Chair of Civil Procedure*

The article is devoted to discussion of the purpose and juridical nature of the authority of the Court of Appeal of RA to cancel and change the decision of the court of general jurisdiction, as well as the problem of its application as a general rule or as an exception and the conditions of lawful application of given authority. The author discusses a number of issues related to conditions of the legitimate use of this power. As a result, the author suggests an amendment to the Article 221 of the Civil Procedure Code of the Republic of Armenia.

Բանալի բառեր - վերաքննիչ դատարան, վերաքննիչ դատարանի լիազորություններ, վճռի բեկանում և փոփոխում, լիազորության իրավաբանական բնույթ և նպատակ, լիազորության իրավաչափ կիրառման պայմաններ, առաջին ատյանի դատարանի կողմից հաստատված փաստերի բավարարություն, լիազորության կիրառման հետ կապված սահմանափակումներ

Ключевые слова - Апелляционный суд, полномочия Апелляционного суда, отмена и изменение решения суда, цель и правовой характер полномочия, условия правомерного применения полномочия, достаточность фактов установленных судом первой инстанции, ограничения связанные с применением полномочия

Key words - Court of Appeal, powers of the Court of Appeal of RA, cancellation and changing of the decision of the court, purpose and juridicial nature of authority, conditions of the legitimate use of authority, sufficiency of the facts established by the Court of First Instance, limitations associated with the use of authority